

Правові основи транскордонного співробітництва в актах Ради Європи

Цукан О.М.

В статті досліджено правові основи транскордонного співробітництва, що передбачені в Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями хронологічним та порівняльним методом.

Комітет міністрів Ради Європи, при підписанні Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, усвідомлюючи новаторський характер транскордонного співробітництва, заклав можливості для подальшого вдосконалення і розширення правової основи такого співробітництва у світлі досвіду, набутого під час виконання положень Конвенції. Варто відзначити, що можливість, а також процедура розширення конвенції була передбачена в статтях цієї Конвенції ще при першому підписанні. Таким чином, в правових актах Ради Європи, майже за 30 років, транскордонне співробітництво дістало подальший розвиток, змінилась його правова природа та функції.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, міжтериторіальне співробітництво, міжнародні угоди, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво, Додатковий протокол, пояснювальний доклад.

В статье исследованы правовые основы трансграничного сотрудничества, предусмотренные в Европейской рамочной конвенции о приграничном

сотрудничестве территориальных сообществ и властей хронологическим и сравнительным методом.

Комитет министров Совета Европы, при подписании Европейской рамочной конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей, осознавая новаторский характер трансграничного сотрудничества, заложил возможности для дальнейшего усовершенствования и расширения правовой основы такого сотрудничества в свете опыта, приобретенного во время выполнения положений Конвенции. Стоит отметить, что возможность, а также процедура расширения конвенции была предусмотрена в статьях настоящей Конвенции еще при первом подписании. Таким образом, в правовых актах Совета Европы, почти за 30 лет, трансграничное сотрудничество получило дальнейшее развитие, изменилась его правовая природа и функции.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, международное сотрудничество, международные соглашения, Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве, Дополнительный протокол, Пояснительный доклад

The article analyzes the legal framework for cross-border cooperation in the European Framework Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities by using chronological and comparative methods.

In Europe, close relationship between legal norms of the European Union, the Council of Europe and the national legislation of the countries are a well-established phenomenon. Cross-border cooperation (CBC) is a dynamic process

where the legal norms of the European Union, the Council of Europe and the national ones have their roles, but none of them prevails.

As mentioned in the preamble of the European Framework Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities, transfrontier co-operation is not an international cooperation (between states), it has aim - to achieve unity between members of the Council of Europe, "by concluding agreements in the administrative field."

It should be noted that the legal instruments of the Council of Europe and the EU in the field of cross-border cooperation differ in their law - nature and regulatory function: the activities of the Council of Europe are aimed to ensuring minimum common regulation in accordance with the standards of international law, while at the same time, the EU bodies aim to provide a substantial legal harmonization of the laws of the EU member states, but they share the common goal - to harmonize European national legislation and cover the common legal changes.

The Committee of Ministers of the Council of Europe, while signing the European Framework Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities, aware of the innovative nature of cross-border cooperation, has paved the way for further enhancement and broadening the legal basis for such cooperation in the light of the experience gained during the implementation of the provisions of the Convention. Thus, in legal acts of the Council of Europe, for almost 30 years, transfrontier co-operation has been further developed, its legal nature and functions have changed.

Key words: cross-border cooperation, interterritorial cooperation, international agreements, European framework convention on transfrontier co-operation, additional protocol, explanatory report.

Постановка проблеми та її актуальність. На території Європи однією з головних особливостей правового ландшафту є взаємодія між правовими нормами Європейського Союзу, Ради Європи та національного законодавства країн. Цей тісний взаємозв'язок є добре встановленим явищем, головним чином завдяки імплементації у національне законодавство європейських та міжнародних норм.

Транскордонне співробітництво (ТКС) є динамічним процесом, де правові норми Європейського Союзу, Ради Європи та їх держав-членів мають свою роль, але жодна з них не переважає [1]. Цей взаємозв'язок впливає на становлення інституту та правової основи транскордонного співробітництва.

Стан дослідження. Правові основи транскордонного співробітництва в актах Ради Європи тою чи іншою мірою було предметом дослідження в роботах різних вчених, серед значної кількості дослідників, необхідно відзначити найбільш відомих: Десаух Е., Долез Б., Фріго М., Лабауле Н., Леврат Н., Палермо Ф., Пернталер П., тощо.

Водночас формування правових основ транскордонного співробітництва не було досліджено за допомогою хронологічного та порівняльного методу. Використання такого методу надасть можливість з'ясувати вектор правових змін в нормативних актах Ради Європи у становленні транскордонного співробітництва.

Внаслідок чого, **метою** даної статі є дослідження історичного формування правової бази транскордонного співробітництва в нормативно-правових актах Ради Європи.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в преамбулі Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, транскордонне співробітництво не є міжнародним

співробітництвом «в чистому вигляді», воно реалізується задля досягнення більшого єднання між членами Ради Європи, «шляхом укладання угод в адміністративній галузі» [2]. Це питання також розглянуто та розвинуто у Віденській конвенції про право договорів, в статті 6 якої зазначено, що «кожна держава володіє правоздатністю укладати договори», у статті 27 «учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору», та стаття 47 додає, «якщо правомочність представника обумовлена спеціальним обмеженням, то на недодержання представником такого обмеження не можна посилається як на підставу недійсності вираженої ним згоди». Слід також зазначити, що у світлі статті 7 зазначеної конвенції - умови або ситуації, згідно з якими особа вважається представником держави з метою прийняття тексту договору - унеможлиблює субнаціональним одиницям укладати такі міжнародні угоди, як про транскордонне співробітництво та не можна вважати, що вони представляють державу для цілей прийняття міжнародного договору [3].

З іншого боку, виходячи з етимології поняття «транскордонне співробітництво» беззаперечно зрозуміло, що цей термін стосується не тільки однієї держави. Тому ТКС не можна вважати суто національним правовим питанням.

Паралельно Регламент Європейського Парламенту та Ради № 1082/2006 встановлює спільні положення щодо Європейської групи територіального співробітництва (ЄГТС), здається, нівелює попередній висновок. Згідно з вказаним регламентом, субнаціональні підрозділи мають можливість укладати транскордонні угоди з аналогічними іноземними колегами, заснування спільного органу, незалежно від того, чи така можливість раніше була передбачена у національному законодавстві [4].

Таким чином, ключовим чинником для пояснення правової природи ТКС в європейському просторі - є саме взаємодія між наднаціональним та національним правовим порядком.

Слід зазначити, що правові інструменти Ради Європи та ЄС у сфері транскордонного співробітництва відрізняються за своїм характером та регулятивною функцією: діяльність РЄ спрямована на забезпечення мінімального спільного регулювання, відповідно до стандартів міжнародного права, коли в той же час органи ЄС мають на меті забезпечити суттєву юридичну гармонізацію законодавств держав-членів ЄС, проте вони поділяють спільну мету - гармонізувати європейське національне законодавство і висвітлюють спільні правові зміни [5, 6].

Такий спільний погляд наддержавних інституцій базується на сприянні інституціоналізації ТКС. У цьому контексті органи ТКС все частіше розглядаються як інструменти координації політики, де беруть участь великі та впливові субнаціональні територіальні гравці. Водночас, однак, було б помилкою переоцінювати гармонізуючу роль, яку відіграють вищезазначені наднаціональні сили. Червоною ниткою проходить у правових документах ЄС, так і у РЄ, посилення на національні правові порядки [1].

Спільними точками дотику Регламенту ЄС про ЕГТС та Протоколу № 3 Європейської рамкової конвенції про Транскордонне співробітництво є положення щодо встановлення органу ТКС [7]. В цих документах зазначено, що орган єврорегіонального співробітництва, як юридична особа, зобов'язується діяти відповідно до національного законодавства, де орган ТКС має штаб-квартиру. Також, слід відзначити, що Регламент 1082/2006 та Протокол №. 3 надають державам широкі повноваження у вирішенні питання про створення органу ТКС, посиляючись на такі поняття, як досягнення мети

«соціальної та економічної згуртованості», суспільні інтереси або державна політика.

Історично ініціаторами транскордонного співробітництва з кінця 1950-х років були субрегіональні одиниці розташовані на скандинавських, голландських, німецьких, французьких та швейцарських кордонах. Початкова мета такого співробітництва: подолання історичних бар'єрів, диспропорцій та проблем периферії, спричинені бар'єрним ефектом національних кордонів, збитковими інвестиціями, неузгодженою діяльністю національних органів влади [8]. Більша частина такої співпраці була неформальною. Спільноти партнерів та влади мали зобов'язання тільки в рамках конкретних угод. Така форма співпраці використовується на ранніх стадіях співробітництва або за відсутності правового підґрунтя, що дозволяє місцевим громадам та владі формалізувати своє співробітництво [9].

Співпраця спочатку формалізувалася за допомогою угод про співробітництво, підписаних керівниками місцевих громад та органів влади, і за умови затвердження дорадчих зборів цих громад та органів влади. Підписавши таку угоду, остання формалізує своє партнерство, встановлює спільні цілі та вступає у взаємні зобов'язання, одночасно долаючи розбіжності між країнами щодо адміністративної та інституційної структури [8]. Прикордонні регіони використовували метод «знизу - вгору», для інституціоналізації транскордонного співробітництва, водночас, їм сприяли як міжнародні так і національні ініціативи. На засіданні дорадчого органу Ради Європи - Конференції міністрів, відповідальних за просторове / регіональне планування (СЕМАТ), заснований в 1970 році, прийнято «Європейську стратегію регіонального планування», яка представляла першу коротку стратегію транскордонного співробітництва в Європі та планувалось

в майбутньому її подальший розвиток. Через 7 років була прийнята угода Північної Ради про транскордонне співробітництво між муніципалітетами.

Але, першим всеосяжним нормативно-правовим актом, що регулює транскордонне співробітництво на території Європи була Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [2]. Багато часу знадобилося для узгодження тексту рамкової конвенції, що чітко відображає наявність недовіри у Договірних Сторін щодо транскордонного співробітництва, як інструменту, який містить потенційну загрозу та може вплинути на державний суверенітет. Як наслідок, зазначена конвенція не має прямого юридичного ефекту та не надає субнаціональним одиницям жодних повноважень для укладання транскордонних угод [10, с. 557; 11 с.71-96; 12, с. 17-35].

Згідно п. 4 статті 3 Рамкової конвенції «Угоди та договори укладаються з належним урахуванням повноважень, передбачених внутрішнім законодавством кожної Договірної Сторони, щодо міжнародних відносин та загальної політики, а також з урахуванням будь-яких правил контролю чи нагляду, яких мають дотримуватися територіальні общини або власті», тобто субнаціональні одиниці можуть укладати угоди з транскордонного співробітництва за умови, що Сторони - держави, нададуть дозвіл на це, враховуючи свої конституційні положення. У будь-якому випадку держави зберігають наглядову владу для того, щоб гарантувати, що загальна політика або міжнародні відносини держави в цілому можуть бути порушені: передбачають в цих міждержавних угодах, в них, крім іншого, контекст, форми та межі, в яких можуть здійснювати свою діяльність конкретні територіальні общини та власті, зацікавлені у транскордонному співробітництві. Таким чином, у конвенції було передбачено мінімальний рівень стандартів, здебільшого це було зобов'язання «сприяти укладанню

угод та досягненню домовленостей, які можуть бути для цього необхідними» [2].

Рамкова конвенція перевела транскордонне співробітництво з діяльності з потенційної, тобто яка може бути, до явно згаданої «юридичної» діяльності, яку Договірні держави домовилися «заохочувати» [13, с. 283]. Така співпраця між субнаціональними одиницями, що належать до двох різних національних юрисдикцій, є засобом виконання, відповідно до «зовнішнього виміру», повноважень національного правового порядку субнаціональних одиниць. У жодному разі повноваження уряду в загальній політиці чи зовнішніх відносин не обмежуються цією Конвенцією. Вона не наділяє транскордонні відносини міжнародним характером [14].

Навіть більше, Конвенція звужила дефініцію «транскордонного співробітництва» до співробітництва між сусідніми країнами, що мають спільний кордон. Також, було відзначено, що сусідські угоди субнаціональних підрозділів не мають політичного значення та, зазвичай, являють собою співробітництво «в таких галузях, як регіональний, міський та сільський розвиток, охорона довкілля, поліпшення діяльності підприємств громадського користування і комунального обслуговування, а також взаємна допомога у надзвичайних ситуаціях» [14; 15, с. 54-55]. Окремо зазначено, що "територіальні общини або власті" – це общини, власті або органи, які відповідно до внутрішнього законодавства кожної держави здійснюють місцеві або регіональні функції [2]. Згідно з Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями та пояснювальним докладом до неї, термін "територіальні общини або власті" було використано як загальну категорію, яка може мати будь-яку форму наявної субнаціональної одиниці (локальна, регіональна).

В основному транскордонне співробітництво розглядається як інструмент для вирішення технічних або адміністративних проблем сусідніх місцевих субнаціональних одиниць [16, с. 27]. Відсутність в Рамковій Конвенції міжнародної правосуб'єктності субнаціональної одиниці показує, що транскордонні відносини вважаються вузькогалузевими та мають виконуватися у короткий проміжок часу. З цього можна зробити висновок, що на той час інституціоналізація ТКС вважалася передчасною та потенційно небезпечною для національних загальних інтересів та національної зовнішньої політики. Тобто, держава готова укласти єдину угоду про транскордонне співробітництво, а не надавати органу ТКС інституційні повноваження [1].

Згадана конвенція отримала дуже багато критики. Вона не містила жодних конкретних зобов'язань з боку держави, лише «підтримувати» та «заохочувати» ініціативи територіальних громад або влади, а також відсутність права таких громад або органів влади укладати угоди про транскордонне співробітництво. Спроба подолання невизначеності виявилась у прийнятті Додаткового протоколу до неї. В ньому намагалися заповнити прогалини рамкової Конвенції, а саме: підгрунтя для національного законодавства, запровадження транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади в рамках публічного права; правосуб'єктність органів транскордонного співробітництва [17]. Після набуття чинності в 1998 році, додатковий протокол став визначальним кроком у посиленні транскордонного співробітництва, шляхом усунення основних недоліків, виявлених у Рамковій Конвенції [18, с. 1005-1022].

Були зазначені наступні новації: право територіальних громад або властей укладати угоди про транскордонне співробітництво з територіальними общинами або властями інших держав, правова природа таких угод та

можливість створення органу транскордонного співробітництва та його правосуб'єктність [19].

Не дивлячись на створення нових умов для ефективного розвитку ТКС Додатковий протокол не скасував важливого обмеження для такого співробітництва, яке було передбачене в Рамковій конвенції – можливість відносин лише між країнами, що мають спільний кордон і, як наслідок, ідея ТКС істотно обмежена і використовується суто для вирішення проблем прикордонних територій.

Це не виправдане обмеження було знято після набрання чинності Протоколом № 2. Правові інструменти та нормативно-правова база Рамкової конвенції та Додаткового протоколу були поширені на зовнішню співпрацю, яка не передбачає сусідських відносин. Міжтериторіальне співробітництво в протоколі № 2 означає «будь-яку спільну діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами або властями двох або більше Договірних Сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми властями, включаючи укладання угод про співробітництво з територіальними общинами або властями інших держав» [20]. Таким чином транскордонне співробітництво дістало подальшого розвитку.

Іншою невизначеністю у Додатковому протоколі є те, що положення, що дозволяють субнаціональним одиницям засновувати транскордонний орган, не є спільними для різних сусідніх держав, стосуються різних національних правових систем. Таке положення стало наслідком ускладнення правового регулювання ТКС. Держави уклали угоди, в яких передбачали спільну регуляторну базу для такого органу, що спричиняло укладання чималої кількості угод та варіативності у визначенні обсягу прав та функцій. Лише після 14 років з дня підписання Додаткового протоколу була прийнята чітка

правова база для інституціалізованого співробітництва між територіальними громадами або владою, що знайшла своє відображення у Протокол № 3 до Рамкової Конвенції щодо правил організації транскордонного органу [7].

Таблиця 1

Інституційно-правовий розвиток ТКС у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями

Рамкова Конвенція	Додатковий протокол	Протокол № 2	Протокол № 3
Дата підписання: 21.05.1980	Дата підписання: 09.11.1995	Дата підписання: 05.05.1998	Дата підписання: 16.11.2009
Дата набрання чинності 22.12.1993	Дата набрання чинності 05.02.2005	Дата набрання чинності 05.02.2005	Дата набрання чинності 01.03.2013
1. Держави заохочують транскордонне співробітництво; 2. Можливість укладання угод про ТКС в адміністративній галузі; 3. Угоди та договори укладаються з належним урахуванням повноважень, передбачених внутрішнім законодавством кожної Договірної Сторони, щодо міжнародних відносин; 4. Співробітництво між країнами, що мають спільний кордон	1. Право територіальних громад або властей укладати угоди про транскордонне співробітництво з територіальними общинами або властями інших держав; 2. Запровадження ТКС між територіальними громадами або органами влади в рамках публічного права; 3. Правосуб'єктність органів ТКС	Інструменти та нормативно-правова база Рамкової конвенції та Додаткового протоколу були поширені на зовнішню співпрацю, яка не передбачає сусідських відносин (спільного кордону)	1. Інституціалізація співробітництва між територіальними громадами або владою; 2. Можливість створення органу єврорегіонального співробітництва, як юридичної особи, що має діяти відповідно до національного законодавства, тієї країни, де розташована штаб-квартира

[Джерело: авторська розробка]

Висновок. Таким чином, в правових актах Ради Європи, майже за 30 років, поняття «транскордонне співробітництво» дістало подальшого розвитку (Табл. 1). Варто відзначити, що можливість, а також процедура розширення конвенції передбачена у статті 8.2 Рамкової конвенції: «Будь-яка пропозиція, зроблена однією або декількома Договірними Сторонами з метою доповнення або розширення цієї Конвенції чи типових угод та домовленостей, повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи. Генеральний секретар виносить її на розгляд Комітету міністрів Ради Європи, який приймає рішення щодо неї» [2]. Слід зазначити, що при підписанні Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Комітет міністрів Ради Європи, усвідомлюючи новаторський характер транскордонного співробітництва, заклав можливості для подальшого вдосконалення і розширення правової основи такого співробітництва у світлі досвіду, набутого під час виконання положень Конвенції [14].

Також, розробники зазначеної конвенції винесли з її основного тексту типові угоди, статuti та договори про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади у додаток № 1 до самої Конвенції. Таким чином надали їм іншої юридичної сили ніж має сама Конвенція. Як зазначено у пояснювальному докладі, таке розташування правових норм було необхідно для більшої гнучкості. Це створило більш широкі можливості для прийняття різних рішень державам та територіальним громадам для задоволення різних потреб співпраці.

Література:

1. Strazzari D. Harmonizing Trends vs Domestic Regulatory Frameworks: Looking for the European Law on Cross-border Cooperation [Електронний ресурс] / Davide Strazzari // European Journal of Legal Studies, Vol. 4, Issue 1

(Summer 2011), p.151-203. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ejls.eu/8/104UK.pdf>.

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106/conv

3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

4. Регламент Європейського Парламенту та Ради № 1082/2006 [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=EN>.

5. Engl A. Future Perspectives on Territorial Cooperation in Europe: The EC Regulation on a European Grouping of Territorial Cooperation and the Planned Council of Europe Third Protocol to the Madrid Outline Convention concerning Euroregional Co-operation Groupings' [Електронний ресурс] / Alice Engl // European Diversity and Autonomy Papers-EDAP. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: www.eurac.edu/edap.

6. Labayle H. Vers un droit commun de la coopération transfrontalière? / Henry Labayle. – Брюссель: Bruylant, 2007. – 280 с.

7. Протокол N 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва (ОЕС) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947/conv

8. Institutional aspects of cross-border cooperation [Електронний ресурс]. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: https://www.aebr.eu/files/publications/inst_asp_99.en.pdf.
9. Practical guide to transfrontier co-operation [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.europuglia.it/component/phocadownload/category/25-italia-albania?download=121:guida-pratica-alla-cooperazione-transfrontaliera-2007-2013>.
10. Decaux E. La convention-cadre sur la coopération transfrontalière des collectivités ou des autorités locales / Emmanuel Decaux. // RGDIP. – 1984. – №88. – С. 557–620
11. Frigo M. La cooperazione regionale nella convenzione del Consiglio d'Europa del 1980 e i limiti della sua attuazione in Italia Regioni, costituzione e rapporti internazionali / M. Frigo, G. Sacerdoti // Relazioni con la Comunità europea e cooperazione transfrontaliera / M. Frigo, G. Sacerdoti. – Мілан: Franco Angeli, 1995. – С. 71–96.
12. Levrat N. L'émergence des instruments juridiques de la coopération transfrontalière au sein du Conseil de l'Europe // Le droit des relations transfrontalières entre autorités régionales ou locales relevant d'Etats distincts / Nicolas Levrat. – Брюссель: Bruylant, 2005. – С. 17–35.
13. Palermo F. Cross-Border Cooperation as an Indicator for Institutional Evolution of Autonomy: The Case of Trentino-South Tyrol / F. Palermo, J. Woelk // Beyond a One-Dimensional State: an Emerging Right to Autonomy / F. Palermo, J. Woelk. – Leiden-Boston: Martinus Nijhoff, 2005. – С. 277–304.
14. Пояснювальна доповідь до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс] // European Treaty Series. – 1980. – Режим

доступу

до

ресурсу:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ca433>.

15. Levrat N. Le droit applicable aux accords de coopération transfrontière entre collectivités publiques infra-étatique / Nicolas Levrat. – Париж: PUF, 1994. – 458 с.

16. Pernthaler P. Le basi giuridiche ed i limiti della sua istituzionalizzazione / P. Pernthaler, S. Ortino // La bozza di statuto della regione europea / P. Pernthaler, S. Ortino. – Trento: Regione Autonoma Trentino-Alto Adige, 1997. – С. 17–38.

17. Пояснювальна доповідь до Додаткового протоколу Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс] // European Treaty Series. – 1980. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cb5ed>

18. Dolez B. Le Protocole Additionnel à la Convention Cadre Européenne sur la coopération transfrontalière des collectivités ou autorités territoriales', (1996) 100(4) / Bernard Dolez // Revue général de droit international public / Bernard Dolez., 1996.

19. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. –

Режим

доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_099/conv

20. Протокол N 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який

стосується міжтериторіального співробітництва [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520/conv